

II FILOZOFSKA PRAKSA

8(14)#13 2019

UDK 17:028

Primljeno: 15.02.2019.

Spomenka Martić Obrazovno-kulturna Udruga „Porta” Knin
udrugaporta@yahoo.com

Iskustva programa filozofske prakse u Kninu, filozofije s djecom i filozofskog cafea

Sažetak

Tijekom 2018. godine u Kninu smo započeli s dva programa. Jedan je bio program filozofije namijenjen djeci, a u sklopu projekta “Čitamo za djecu”, dok je drugi bio program “Filozofskog cafea”. Oba su projekta bila financirana iz državnog proračuna Ministarstva kulture i Grada Knina. U programu filozofije za djecu, u skladu s natječajem, imali smo namjeru poticati praksu čitanja među djecom najmlađih dobnih skupina. Rad smo stoga usmjerili u pravcu promoviranja čitanja uz primjenu metoda razvoja kritičkog i kreativnog mišljenja. Sve radionice su obuhvaćale i razgovor s djecom o filozofskim temama kao što su vrijeme, sloboda, prijateljstvo, ljubav, znanje, postojanje, svemir, život, itd. Filozofski café smo organizirali uz podršku cafea A3 Narodne knjižnice i udruge Atribut, a financijski nas podržava i NP Krka. Održava se jednom mjesečno i to je mjesto gdje građani mogu slobodno izraziti svoje stavove o zadanoj temi.

Ključne riječi: *filozofija s djecom, projekt, čitanje, mediji, filozofski cafe, kritičko mišljenje.*

UVOD

Projekt o čijim aktivnostima će na početku biti riječ je projekt „Čitamo za djecu” kojeg smo osmislili i prijavili na natječaj kao partneri udruzi ZvoniMir iz Knina. Oni su bili i nositelji projekta. Natječaj je koncem 2017. godine u cilju razvoja publike u kulturi raspisalo Ministarstvo kulture. Od ukupno 587 prijavljenih projekata za financiranje je odobreno 27, od toga pet onih koji promoviraju čitanje. Među njima je bio i projekt „Čitamo za djecu”. Programske aktivnosti su obuhvaćale ciljanu skupinu djece predškolskog i ranog osnovnoškolskog uzrasta. Bilo je planirano uključiti po petnaestero djece iz svake skupine, ukupno tridesetoro, koja će u periodu od šest mjeseci proći edukaciju o osnovama kritičkog i kreativnog mišljenja. Metode rada s djecom su se temeljile na metodama filozofije namijenjene djeci. Svrha projekta bila je promocija čitanja i oživljavanja filozofsk tradicije kroz prizmu razvoja medijske pismenosti i popularizacije kvalitetnih kulturnih sadržaja kod najmlađe populacije.

U procesu osmišljavanja programa bili smo vođeni trima primjerima dobre prakse koje smo prethodno proučili te njihovim osnovnim principima.

Naše upoznavanje s filozofijom s djecom (P4C) ili filozofijom za djecu (PWC)³⁵⁰ krenulo je od Matthewa Lipmana kao utemeljitelja ovog suvremenog pravca filozofije. Lipman je 80-tih godina prošloga stoljeća iznio žestoku kritiku obrazovnog sustava, naročito u SAD gdje je radio na Sveučilištu u Kolumbiji.³⁵¹ Ukratko, Lipman je radeći sa studentima primijetio da oni nisu naviknuti misliti kritički i da im od najmlađeg doba obrazovni sustav u tome ne pomaže. Štoviše, njihov prirodni nagon za radoznalošću, otvorenošću i istraživanjem novih ideja do punoljetnosti je ugašen. Kako bi se ovaj potencijal razvio, potrebno je u najranijoj dobi krenuti s poticanjem sklonosti filozofskom mišljenju. Lipman je smatrao da djecu treba uvesti u svijet ideja počev od šeste pa do dvanaeste godine, čime bi se značajno unaprijedio njihov potencijal za sposobnost samostalnog promišljanja. Znanje koje obrazovni sustav protežira je repetitivno znanje i učenicima ne nudi mogućnost da se oprobaju u misaonim pokusima. Filozofsko mišljenje potrebuje tu dimenziju kako bi bilo sposobno apstrahirati od ponuđenih odgovora. Metoda kojom se potiče to odvajanje od poznatog i put ka asocijaciji sokratski je dijalog te diskusija. Od Lipmanovog osnivanja filozofije s djecom do danas, kad su osnovane mnoge druge škole i kad je program doživio brojne izmjene te implementacije u standardne školske kurikule (naročito u Velikoj Britaniji) mogu se izdvojiti i brojni drugi utjecajni autori. Neki od njih su Oscar Brenifier (Institut de Pratiques Philosophiques, Francuska), Pete i Emma Worley (The philosophy foundation, Velika Britanija) i drugi. U Hrvatskoj su do sad u tom području najaktivniji osnivači i članovi udruge „Mala filozofija” na čelu s dr.sc. Brunom Ćurkom.

350 Bruno Ćurko, „Uvodnik. Filozofija s djecom“, u Milan Polić (ur.) *Metodički ogledi* 19 (02/2012), Grafomark, Zagreb, str. 9-11.

351 Ibid, str. 9.

Njihova aktivnost je bila drugi čimbenik presudan za ideju programa „Čitamo za djecu”. Naime, Ćurko i Kragić su 2008. godine osmislili program „Pogled u vlastito mišljenje” koji su primijenili putem 35 radionica eksperimentalnog programa u dvije osnovne škole na području Zadarske županije (Zadar, Bibinje) čime su otvorili vrata filozofiji s djecom i u drugim osnovnim školama diljem Hrvatske gdje se on počeo primjenjivati, što putem pojedinačne inicijative obrazovnih djelatnika, što putem daljnje diseminacije programa koju su provodili članovi udruge. Program se sastojao od powerpoint prezentacija koje su interaktivnim i pristupačnim sadržajima uvodile djecu u dijalog o filozofskim temama. Obradivane teme bile su općeg karaktera, ali su se referirale na stvarnu problematiku aktualnu za školsku dob (ljubav, prijateljstvo, znanje, istina, ime, itd.).³⁵² Program se u međuvremenu počeo primjenjivati i u inozemstvu, a udruga „Mala filozofija” nastavila je s osmišljavanjem drugih programa koji u manjoj ili većoj mjeri zastupaju pristup kritičkom mišljenju u neformalnom obrazovanju.

Treći stub programa čini strategija osuvremenjivanja standardnih programa pedagogije razvojem refleksivne prakse kao jedne grane tog područja koje nije u dovoljnoj mjeri zastupljeno u sustavima obrazovanja na području regije. Nasljeđenim pristupom pedagoških metoda iz vremena koje nije bilo utemeljeno na individualnosti već na autoritetu, preuzeo se i odnos učenik-učitelj koji ograničava komunikaciju na jednosmjerno davanje-primanje znanja. Vodeći se novim spoznajama psihologije, pedagogije, filozofije i znanosti općenito, takav odnos ne doprinosi samostalnom i inovativnom mišljenju već vodi u regresiju, a te su spoznaje ušle i u nacionalne kurikule.³⁵³

Refleksivna pedagogija sustavno zahtjeva drugačiju organizaciju ne samo školskih programa, već i školski strukturiranog vremena i prostora, jednako kao i čitav niz drugih izmjena u toj domeni. Više o refleksivnom modelu obrazovanja može se naći u radovima Lipmana, Dalea, Deweya.³⁵⁴ Bez obzira na pojedinačne i povremene inovativne programe (kao što je na primjer *program Škola za život – School for life*)³⁵⁵ ne možemo reći da je promjena zadovoljavajuća, naročito s obzirom na niske rezultate Hrvatske u PISA³⁵⁶ i ostalim testovima provjere funkcionalnog znanja po međunarodnim

352 Uredništvo udruge Mala filozofija, „Pogled u vlastito mišljenje“, <http://www.petit-philosophy.com/pogled-u-vlastito-misljenje/> Pristup: 14. kolovoza 2018.

353 Ministarstvo znanosti i obrazovanja, „Nacrt nacionalnog kurikuluma za rani i predškolski odgoj i obrazovanje.“ <https://mzo.hr/sites/default/files/migrated/nacrt-nacionalnog-kurikuluma-za-rani-i-poo.pdf> Pristup: 10. rujna 2018.

354 Matthew Lipman, „Thinking in education“, Cambridge University Press, Cambridge 2003.

Schunk H. Dale, „Learning Theories, An Educational Perspective“, Pearson Education, USA 2012.

John Dewey, *How we think*, D.C. Heath&Co., Boston 1910.

355 Program Škola za život je eksperimentalni program Ministarstva znanosti i obrazovanja kao prateći program Cjelovite kurikularne reforme u kojem sudjeluje 48 osnovnih i 26 srednjih škola iz svih županija u Republici Hrvatskoj. Ciljevi eksperimentalnog programa temelje se na povećanju kompetencija učenika u rješavanju problema i povećanju zadovoljstva učenika u školi te motivacija njihovih učitelja i nastavnika. Više na Internet stranici projekta: <https://skolaza-zivot.hr/>. Pristup: 19. kolovoza 2018.

356 PISA istraživanja ili PISA testiranja (Programme for International Student Assessment) međunarodna su istraživanja procjena znanja i vještina petnaestogodišnjih učenika pod pokroviteljstvom OECD-a. Osnovana su s ciljem ocjenjivanja razine obrazovanja među mladima u glavnim industrijskim zemljama. Provođe se svake tri godine. Izvor: [https://hr.wikipedia.org/wiki/PISA_\(istra%C5%BEivanja\)](https://hr.wikipedia.org/wiki/PISA_(istra%C5%BEivanja)). Pristup: 19. kolovoza 2018. godine.

standardima.³⁵⁷ Zahtjev za funkcionalnim znanjem pri tom je usko povezan s posjedovanjem osnovnih kompetencija koje suvremeno, digitalizirano vrijeme nameće. Vijeće Europe je 2006. godine izdvojilo najmanje 8 potrebnih kompetencija koje svaka punoljetna osoba mora imati kako bi se mogla ravnopravno uključiti na tržište rada. Kad se kaže tržište, tu se ne misli samo na konkurentnost u kvalifikacijama, već i na spektar sposobnosti koje nijedna kvalifikacija ne osigurava *per se*. Ovdje su radi boljeg pregleda redom nabrojane navedene transverzalne kompetencije: komunikacija na maternjem i barem dva strana jezika (negdje se navodi i jedan), matematičke kompetencije, digitalne kompetencije, društvene i građanske kompetencije, učenje- kako učiti, smisao za inicijativu i poduzetništvo, interkulturalna osjetljivost i sposobnost izražavanja.³⁵⁸

METODE PROGRAMA „ČITAMO ZA DJECU”

Vođeni ovim osnovnim smjernicama u kreiranju programa te uvjetima natječaja „Razvoj publike u kulturi za Republiku Hrvatsku 2017. godine”, sve radionice smo postavili u jedinstvenu strukturu. Radionice su započinjale čitanjem nekog od poglavlja ili cijele priče za djecu, ali i predstavljanjem drugih kulturnih sadržaja (kratkometražnih videa ili dijelova crtića). Kako bismo osigurali različitost i dinamiku izloženih priča, pjesmica i drugih sadržaja, za svaku radionicu su se smjenjivali čitači. Volontere su osigurale udruge partneri na projektu, kao i Narodna knjižnica iz Knina u kojoj su se sve radionice i održavale. Narodna knjižnica je pored prostora i volonterskog sudjelovanja svojih djelatnika pomogla pri organizaciji radionica kao i u promoviranju projekta.

Metode koje su se koristile bile su: rad na tekstu, sokratski dijalog, konceptualizacija, analiza razumijevanja, metode kreativnog čitanja i pisanja, akcijsko učenje, rad u skupinama, dramski odgoj. O metodama prezentacije i izlaganja te intervjua i ankete u informativnom i istraživačkom dijelu programa bit će riječi malo kasnije.

Na samom početku programa djeca su bila podijeljena u dvije skupine. Prva je bila skupina od petnaestero djece predškolske dobi a druga je bila skupina od petnaestero djece iz nižih razreda osnovne škole (do deset godina). Radionice su se sukladno drugim obvezama djece održavale dva puta mjesečno u trajanju od četrdeset pet minuta. Prvih pet do deset minuta bi se prezentirao neki od sadržaja. Materijali koji su se koristili kretali su se u širokom rasponu od klasičnih priča i bajki za djecu (Pinokio, Mala sirena) preko priča koje su bile namijenjene radu u filozofiji s djecom

357 Više u intervjuu sa voditeljicom PISA istraživanja Michelle Braš Roth na stranicama Slobodne Dalmacije, Marijana Cvrtila, „Voditeljica PISA istraživanja: Kopirajmo Singapur, djeca će nam biti puno pismenija!“, <https://www.slobodnadalmacija.hr/novosti/hrvatska/clanak/id/459369/voditeljica-pisa-istrazivanja-kopirajmo-singapur-djeca-ce-nam-bi-ti-puno-pismenija>. Pristup: 5. rujna 2018.

358 Europska komisija, Uprava za odgoj i kulturu, Provedba radnog programa „Obrazovanje i usavršavanje 2010“. Radna grupa B „Ključne kompetencije“. Ključne kompetencije za cjeloživotno učenje Europski referentni (preporučeni) okvir, studeni 2004., https://www.azoo.hr/images/stories/dokumenti/graanski_odgoj/EK.doc Pristup: 20. kolovoza 2018.

(Gdje stanuju misli, Gdje su vremena koja još nisu bila, Dvije sestre, Ruksak prepun znanja³⁵⁹) do dijelova priča za stariju skupinu djece (Moj djed astronaut, Sofijin svijet).

Dijalogom o samoj priči i temi problematizirale su se teze iz teksta koje su djeca potom samostalno dovodila u svezu sa svakodnevnim situacijama u kojima se nalaze. Sokratskim dijalogom, sustavom pitanja o zadanoj temi jasnim redoslijedom postavljanja pitanja i odgovora postepeno se kultiviralo umijeće dijaloga. Na taj način bi se već za nekoliko minuta dostizao stupanj konceptualizacije na određenu temu: ljubav, prijateljstvo, ljubomora, strah, zavist, tuga, velikodušnost, lijepo, dobro, istina itd.

Sve su radionice potom imale vrijeme za suradničko rješavanje problema koje bi se uglavnom dijaloški provodilo kroz neku od igara i kreativnih izričaja. Tako su djeca mogla logički povezivati slično, razdvajati različito, tražiti posljedice i uzroke, te grupirati pojmove u isti skup. Djeca su mogla mijenjati uloge, imena, čitati misli jedni drugima ili barem pokušati.

Nakon prvog radioničkog ciklusa uključeni su i kratki video sadržaji s temama bliskim djeci (Zvonko, Lude gljive, obitelj Simpson) ali i oni malo manje poznati (Dio koji nedostaje, Što je ljubav)³⁶⁰. U dva navrata su prikazani i kratki filmovi namijenjeni filozofiji s djecom, primjerice film: Što je velika ideja (What's the Big Idea)³⁶¹ po scenariju Oscara Brenifiera.

PRIKAZ RADIONICE „ČITAMO ZA DJECU“

Starija skupina radionicu je započela pričom „Gdje stanuju misli“³⁶² koja je oblikovana tako da potiče djecu na razlikovanje jezika, slike i mišljenja.

Slijedi dijalog s djecom iz navedene radionice:³⁶³

- Objasni mi to, insistirala je Sonja.
- Hoćeš li na sladoled?, pitao je Marko nadajući se dobiti na vremenu kako bi smislio objašnjenje, kako bi našao prave riječi.
- Jagoda i vanilija?, pitao je Marko.
- Jagoda i vanilija, potvrdila je Sonja smješkajući se. Sladoled od jagode i vanilije nalazio se negdje pri vrhu liste onoga što joj je bilo omiljeno.

359 Radmila Branković Sutton, „Gdje stanuju misli“ i „Gdje su vremena koja još nisu bila“, te Radmila Gošović „Ruksak prepun znanja“, u „Filozofija s djecom. Priručnik za nastavnike.“ Kreativni centar; BRANMIL, Beograd, 2007, str 51, 41, 49.

360 Kratak video je pratilo i čitanje istoimene priče, Shel Silverstein, *Djelić koji nedostaje*, Izvori, Zagreb 2002. Video: Yiruma, „The Missing piece“ <https://www.youtube.com/watch?v=4gEjCJOzqXc>. Pristup: 11. veljače 2018.

361 CBeebies Production „What's the Big idea“, <https://www.youtube.com/watch?v=ECHAJSjnFfk&list=PLQsT8QMehcgGSZ71cSYW2F3oPiF6ZfoL9>. Pristup: 15. ožujka 2018.

362 Radmila Branković Sutton, „Gdje stanuju misli?“ u Radmila Branković Sutton, Radmila Gošović, Vesna Gošović, „Filozofija s djecom. Priručnik za nastavnike“ Kreativni centar; BRANMIL, Beograd, 2007, str 51.

363 Radionica je održana 25. svibnja 2018. godine u Narodnoj knjižnici u Kninu u sklopu projekta „Čitamo za djecu“.

- Evo, uzmi na primjer, ovaj sladoled, pokušao je ponovo Marko.-Možeš li opisati okus sladoleda od jagode i vanilije?
- Mogu, rekla je Sonja, zatvorila oči i ponovo se počela smješhati.
- Naravno da možeš, složio se Marko.- Ali zar ti se nikad nije dogodilo da ti ponestane riječi?

Sonja razmisli i pogleda sladoled koji se polako topio.

- Da mi ponestane riječi za nešto opisati? Ne, to mi se ne događa. Ponekad ih moram tražiti, gledati u rječnik i izabrati one koje najbolje opisuju ono što hoću reći. Ali, uvijek imam riječi, završila je Sonja čudeći se pitanju.
- Ali, ponekad, barem ponekad, inzistirao je Marko. - Imaš ideju, tu je, vidiš ju, ali nemaš riječi koje bi upotrijebila za tu misao. Tražiš ih, mučiš se i ne možeš iskazati tu svoju misao?, završio je Marko i pažljivo pogledao Sonju.

Sonja je stajala. Ono što je preostalo od sladoleda sad se topilo i curilo niz njene prste.

- A gdje je ta misao za koju nemaš riječi? Kako to misliš?, pitala je Sonja.
- Eh!, uzdahnuo je Marko.
- Hoćemo uzeti još jedan sladoled? Ovaj se istopio, predložila je Sonja.

Pitanje: Što je Marko želio reći Sonji?

Odgovori: Mislio je nešto, nije znao reći što misli, razgovarali su o sladoledu, kako se opisuje sladoled, nije mislio na sladoled već na nešto drugo.

Pitanje: Na što je mislio Marko?

Odgovori: Nije se mogao sjetiti riječi, nije mogao jer riječi nije bilo, možda nije ništa ni mislio.

Pitanje: Dogodi li se vama takvo što da se ne možete sjetiti riječi?

Odgovori: Ponekad sanjam i ne mogu se sjetiti što sam sanjala, kad odgovaram u školi ne mogu se sjetiti odgovora.

Pitanje: Možemo li se sjetiti nečeg što nismo znali, ili se samo sjećamo nečeg što smo već znali?

Odgovori: Možemo se sjetiti samo ako smo naučili pa to onda znamo, zaboravimo pa se sjetimo, možemo se sjetiti nečeg što nismo znali, npr. ako izmislimo nešto.

Pitanje: Može li biti sjećanje nešto što izmislimo?

Odgovori: Ne može, to je mašta. Sjećanje je kad se sjetimo nečeg što je bilo pa pričamo o tome, ali ne baš tako kako je bilo.

Pitanje: Je li lakše nešto nacrtati ili reći?

Odgovori: Možemo nešto nacrtati pa tek poslije pričati o tome. Nekome je lakše crtati jer tako zapamti sliku, a nekome tko ne crta dobro lakše je reći.

Pitanje: Kako bi rekao ako ne možeš govoriti?

Da bi odgovorila na to pitanje djeca su pokušala komunicirati bez uporabe govora. Uspoređivala su situaciju s onom kad ljudi koji ne mogu govoriti moraju nešto pitati pa se služe znakovima i tad čitamo znakove. Nekad mislimo da smo pogodili što znak znači ali nekad i ne pogodimo. Pitali smo se može li čovjek nekome čitati misli. Djeca su odgovarala na pitanja o toj mogućnosti. Potom su u parovima, u igri "Čitači misli" pokušali nacrtati ili napisati misli drugoga, te pogađati zamišljeno zanimanje kroz igru "Čime se baviš?".

REZULTATI

Na prvim je radionicama kod djece bila primijećena smanjena tolerancija na različito i drugačije mišljenje te naviknutost na jednoznačne odgovore. Uslijed takvog stava, djeca su lako i brzo dolazila u sukob, ali je kroz brzu smjenu aktivnosti, jasnu strukturu i granicu prilikom razgovora (igra mikrofona) ubrzo takav pristup gubio na snazi. Tijekom svake radionice djeci je pružena prilika da izraze svoju predstavu o temi kroz neku od kreativnih metoda (crtanje, kolaž, modeliranje, gluma) što je značajno doprinijelo konkretizaciji teme. Djeca su imala priliku analizirati svoje uratke i kritički se osvrnuti na radove druge djece što im je dalo mogućnost za postizanje kompromisa, evaluaciju rezultata svog rada, povećanu toleranciju na različite perspektive, kao i dijaloškim putem doći do zajedničkih rješenja i zaključaka.

Tijekom prvih radionica sa starijom skupinom djece posebnu zapreku predstavljala je primijećena ovisnost djece o mišljenju autoriteta zbog čega je bila povećana zatvorenost prema samostalnosti. Djeca su se bojala pogreški i sustava ocjenjivanja. Nakon što su uvidjela da je metoda rada drugačija od one na koju navikla i da nisu pod pritiskom vanjskog vrednovanja, da u filozofskim odgovorima nije moguće pogriješiti, postepeno su lakše ulazila u dijalog. Radionice koje su eksplicitno tematizirale problem znanja otvorile su percepciju činjenice da nije strašno pogriješiti i da je to sastavni dio procesa učenja.

Do kraja projekta kod djece je povećana svijest o razlikama između izrečenog, predstavljenog i mišljenog, kao i sposobnost za kritičku analizu. Ostvaren je značajan napredak u sposobnosti izražavanja te spremnost za suradnju i mogućnost postizanja kompromisa. Kreativni izričaj djece povezan s temama iz filozofskog opusa učinio im je bliskim i poznatim strukturu priča i drugih sadržaja što ih je motiviralo u kreiranju vlastitih. Primijećen je smanjeni strah od nepoznatog jer je usvojena vještina propitivanja i mišljenja putem asocijacija i analogija. Ohrabrena na vlastito

misaono istraživanje sva djeca su stekla solidnu razinu samopouzdanja potrebnu za otvoren susret s problemskim poljem koje bi neka tema iznosila pred njih.

Kako su djeca, ali i roditelji prepoznali mogućnosti ovog načina rada, dionici projekta su se povećavali i tijekom njegovog trajanja.

Projekt smo zaključili s ukupnim brojem od četrdeset troje djece koja su prošla kroz veći ili manji dio radionica. Neka djeca su dovodila svoje vršnjake da se uključe u ovaj vid učenja smatrajući ga neobaveznim i zabavnim. Kako je jedan od ciljeva projekta bio i razvoj svijesti o medijskoj kulturi primijećen je pozitivan učinak na roditelje. Naime, većina roditelja je uvidjela kvalitetu programa u odnosu na štetno okruženje medija čije sadržaje djeca u slobodno vrijeme nekritički konzumiraju, zato su svi iznijeli potrebu za nastavkom ovakvog i sličnih programa u cilju povećanja zastupljenosti refleksije u akciji, bilo učenja ili igre. S obzirom da se projekt odvijao u gradu Kninu gdje nedostaje kvalitetnih kulturnih sadržaja, ovaj zahtjev je imao naročitu težinu. Osim sportskih, dominantna aktivnost djece ove dobi u slobodno vrijeme je igranje video igrice na mobitelima.³⁶⁴ I pored straha od neprepoznavanja uloge filozofije u neformalnim programima koje su neki od građana izražavali, razbijena je takva predrasuda. Roditelji i djeca korisnika programa dobili su dovoljno informacija o mogućnostima takvog rada -filozofije s djecom, što neposredno putem promotivne kampanje, što posredno putem svjedočanstava dionika. U tijeku promotivne kampanje održana je prezentacija za roditelje i djecu korisnike, kao i nekoliko radijskih intervjuja i priopćenja za medije. Cilj je bio što bolje informirati dotične korisnike o osnovnim principima i metodama programa, što smo i postigli. Ujedno smo od strane nekoliko nastavnika dobili direktan poziv za suradnju nakon čega smo i predugovorili moguću implementaciju sličnog programa u jednu predškolsku ustanovu i dvije osnovne škole u Kninu.

Evaluacija rezultata projekta je pokazala da su gotovo sva djeca bila zadovoljna aktivnostima³⁶⁵, dok su svi roditelji primijetili manji ili veći pomak u razvoju psiholoških karakteristika djece tijekom tog perioda koje direktno povezuju s aktivnostima u programu. Također su istakli primjetan pomak u sposobnosti izražavanja, nastupa i promišljanja koji su djeca iskazala. Posebno su bili zadovoljni zastupljenošću prakse čitanja jer sami nemaju dovoljno slobodnog vremena za te aktivnosti.

³⁶⁴ U gradu Kninu ne postoji nijedno kino niti kazalište (osim jednog s vjerskim temama), aktivna pjesnička ili književna skupina.

³⁶⁵ Jedno dijete nije bilo zadovoljno u potpunosti. Djeca su evaluirala zadovoljstvo projektom putem evaluacijskog stabla, kao adekvatnog metoda sukladno njihovoj dobi.

FILOZOFSKI CAFE

Drugi program filozofske prakse o kojem ćemo izložiti naša iskustva u ovom radu je program Filozofskog cafea Knin, koji je osmišljen kao cjelogodišnji program. Program je dijelom sufinanciran od strane Grada Knina temeljem Javnog poziva za potrebe civilnoga društva koje gradska uprava raspisuje početkom svake godine. Također, Nacionalni park Krka financijski je podržao medijsku kampanju Filozofskog cafea koju provodimo paralelno s programom, u cilju vidljivosti programa u lokalnoj i regionalnoj zajednici.

Filozofski cafe, kao forma filozofske prakse nastao je u Francuskoj, a njegov osnivač Marc Sautet prvi put ga je održao 1992. godine. U Hrvatskoj održan je prvi put 2003. godine u organizaciji filozofa Zorana Kojčića. Vođeni iskustvima prethodnika organizirali smo radionice Filozofskog cafea jednom do dva puta mjesečno. Kako je u gradu primijećen problem stroge polarizacije na urbanu i tradicionalnu kulturu koje međusobno ne dolaze u interakciju i dijalog, cilj je bio kroz radionice postići razmjenu mišljenja upravo između ova dva kulturna obrasca. Zbog toga smo sklopili partnerstvo s Narodnom knjižnicom u Kninu i klubom A3. U Narodnoj knjižnici mahom se okuplja struktura stanovništva koje ne zalazi u klub alternativne kulture A3 i obrnuto. Ono što je trebalo objediniti publiku i dionike je princip cafea gdje građani sami biraju teme. Iako smo ostali vjerni tom osnovnom modelu, htjeli smo zadovoljiti i kriterij odabira tema po smislu diskusije na prethodnoj radionici, zbog čega je svaka sljedeća tema bila birana na kraju same radionice kroz prijedloge građana o problemu kojeg smo pronašli podležećim na samoj radionici.

Prve teme od kojih smo krenuli bili su sociološki fenomeni koji se smatraju gorućim problemom u samom gradu. Prema interesu građana koji smo ispitali putem ankete prva tema pilot radionice u prosincu prošle godine bila je: sreća pojedinca u medijskom društvu. Kako su se ljudi na tu formu filozofske prakse odazvali u velikom broju (preko dvadeset pet) te pokazali spremnost i želju za sudjelovanjem, program je nastavljen tijekom cijele 2018. godine.

Naredne teme su se kretale u pravcu definiranja problema, pa su nakon prve slijedile teme: kič u suvremenome društvu, rad, kreativnost, znanje, komunikacija, uloga tradicije danas, i za idući je filo cafe zakazana tema- istina.

METODE FILOZOFSKOG CAFEA KNIN

Pored uvida u različite pristupe ovoj praksi odlučili smo se za jedan autohtoni oblik koji će biti prilagođen specifičnostima lokalne zajednice u kojoj se provodi ovaj program. Grad Knin u kome su prisutne dominantne podjele po kulturnim obrascima, postepeno je postao sredina u kojoj je komunikacija između sugrađana postala oskudna u smislu kulturne i intelektualne razmjene. Opterećeni političkim trzavicama građani su se otuđili, kako od vlastitih problemskih situacija, tako i od širih društvenih tokova. Većinu zapreka ugodnom životu pripisivali su lošim politikama ili akcijama koje su provodile strukture „sa strane”. Dijalog između podjeljenih građana nije postojao, naročito ukoliko se radilo o bitnim problemima. Čak i ako je neki problem bio tematiziran dolazio je do javnosti već ispolitiziran, a građani nisu u tome vidjeli svoju aktivnu ulogu. Rječju, nije postojao jasan stav o aktivnostima drugih građana koji su se stigmatizirali po pripadnosti nekoj od političkih stranaka, kultura, ideologija ili drugim kriterijima podjele.

Filozofski cafe je stoga kao novitet u komunikaciji predstavljao izazov u smislu pobuđivanja interesa građana prema otvorenijim vidovima društvenosti. Spomenuta partnerstva su u tome pomogla jer su po automatizmu okupljala ljude pripadajuće različitim društvenim strukturama. Kako je to ipak mala sredina sa svim karakteristikama provincijskog života, skepsa prema novom je bila još jedna od poteškoća za ovaj vid filozofske prakse. Uslijed takvih okolnosti metoda okupljanja je bila manje formalna i zavisila je od dogovora s organizatorima. Terminu su se prilagođavali mogućnostima zainteresiranih dionika kao i drugim događanjima u gradu.

Radionice su bile strukturirane tako da bi se u opuštenom ozračju vodio spontani razgovor o temi. Moderator cafea bi, djelomice se referirajući na poznate stavove o temi koji bi u najmanju ruku bili kontrarni napravio uvod,³⁶⁶ dijelom se osvrćući i na ključne etimološke izvore pojmova koji se obrađuje.

Građani bi se uključivali sa svojim stavovima, dok je uloga moderatora bila postepeno ih konceptualizirati ali bez pretjeranog referiranja na znanja iz filozofske tradicije. Argumenti bi se bolje definirali ukoliko bi bili suočeni s mogućim antitezama što bi se nekad pojavljivalo i u spontanom razgovoru bez potrebe za intervencijom moderatora, a ponekad bi ona bila nužna. Kroz dvoiposatne radionice, koliko su trajale, mogli bi se apstrahirati vodeći stavovi o temi, problemi, kao i svi aspekti jednog pojma. Kretanjem kroz temu bi se obuhvaćali svi aspekti te produbljivala njihova međusobna povezanost.

Bez obzira na činjenicu da gotovo nijedan građanin nije imao formalno znanje iz filozofije, sudionici cafea su stizali iz različitih područja društvene strukture (mladi, studenti, umirovljenici, obrazovni djelatnici, umjetnici, sportaši, vjeroučitelji itd.), postojala je jasna težnja ka apstrakciji i definiranju kroz različite perspektive.

366 U lokalnoj sredini koja trenutno ne broji više od 5-6 tisuća stanovnika i gdje se većina njih privatno poznaje, bilo je neprikladno nametati princip dizanja ruke i ograničavati sudjelovanje na jedno izlaganje i jednu repliku, kako je praksa u nekim drugim cafeima.

REZULTATI PROGRAMA FILOZOFSKOG CAFEA

Možda je pretenciozno sumirati rezultate programa koji još uvijek traje, ali je razvidno kako se ipak može sačiniti određeni presjek dosadašnje prakse, pogotovo ako smo upoznati sa svim prethodnim podacima koji ukazuju na održanje ovog dugoročnog programa.

Ukoliko krenemo od svih čimbenika koji su bili aktivni na samom početku možemo utvrditi postojanje interesa i zadovoljavajući odaziv građana na sudjelovanje. Sama forma cafea u Kninu angažirala je ljude u procesima razmjene mišljenja, kritičkog dijaloga i povećanja svijesti o osobnim stavovima. Konceptualiziranjem tih stavova došlo se do uvida o njihovom povijesnom porijeklu te mogućnostima koje mogu iz njih biti implicirane. Na temelju razgovora ujedno je uspostavljena kultura slušanja drugačijih perspektiva kao i traženja njihovih sličnosti i razlika.

Dionici razgovora na filozofskom cafeu jednoglasno su izražavali afirmativan stav prema novim spoznajama koje su otkrivali u procesu razmjene mišljenja, čime su pokazali izuzetnu spremnost za promjenu vlastitih navika u mišljenju kroz proces istraživanja i odmjeravanja argumentacije, dok se u samom procesu pokazala potreba za mnogostrukim pristupima temi. Iscrpljenost pojedinih aspekata pokazala je potrebu za znanjima iz područja znanosti, umjetnosti i praktičnih grana što je bilo zagarantirano razlikama u stručnim orijentacijama građana. Ta razmjena kapitala uz potrebu obuhvaćanja totaliteta stvarnosti dovodila je dionike pred zid pitanja o prioritetima, sustavu vrijednosti i dominantnim formama mišljenja, čime su se temeljne predrasude sadašnjosti mogle samostalno analizirati izvan ograničenja na pojedinačne sfere ljudskog djelovanja.

Problemi ovakvog pristupa kretali su se na razini komunikacije. Gdje god je dolazilo do *pathosa* teme, njenog ultimativnog principa, građanima je bilo teško prihvatiti postojanje drugačijeg mišljenja. U skladu s takvom emocionalnom vezanošću komunikacija je postajala lošija. Ipak, efekt katarze nije izostajao. S vremenom je porastao stupanj tolerancije na višestruko pravo na važenje, što je suštinski doprinosilo boljem dijalogu, većoj potrebi za razumijevanjem drugog i demistifikaciji ideologiziranih stavova. Kretanje kroz temu je garantiralo pravo svima ali i zahtijevalo bolju interpersonalnu artikulaciju stavova.

Uloga moderatora se pokazala potrebnom u nekoliko točaka. Uvodni dio je ne izlažući gotove teze već samo natuknice o mogućim problemima davao osnovne smjernice o samoj temi. Usmjerenje na dijalog koji je morao biti prisutan uspostavljalo se nadovezivanjem na razradu nekog stava u cilju boljeg razumijevanja. Konceptualiziranje je značajno pomagalo ravnopravnoj zastupljenosti svih stavova i njihovom svođenju na povijesno-filozofske okvire. Dinamika i životnost tako razrađenih stavova osiguravala je zatim samokritičnost u problematizaciji aktualnih fenomena povezanih s temom.

Opasnost moderiranja u smislu pretjeranog utjecaja filozofskih znanja i govorom autoriteta uvijek je postojala, ali ju je bilo lako izbjeći puštajući govornicima da sami nađu ravnotežu u definiranju biti.

Značaj koji filozofski cafe ima za zajednicu u kojoj se održava je višeznačan, jer osim ovog konsenzusnog vježbanja u umijeću dijaloga primijećan je utjecaj šireg spektra. Naime, poticaj na samostalnost i osobni angažman prelivao se i na organizacije u lokalnoj zajednici. Došlo je do povezivanja zaključaka sa filozofskog cafea s radom Kulturnog vijeća Grada Knina te udruga u Kninu, čime su zaključci i stavovi izlagani na cafeu dobili socijalnu dimenziju i primjenu u društvenoj stvarnosti.

Kako je program Filozofskog cafea Knin još uvijek u tijeku, preostaje pratiti njegov daljnji razvoj i mogućnosti. On osigurava slobodno izražavanje stavova temeljem argumenata, kao i iskušavanje principa što i jest jedna od definicija filozofije.

Povratak živoj riječi s građanima vraća ljudima kritičku misao, čime bez potrebe svođenja razgovora na neautentično ponavljanje klišeja i fraza, uvažava njihovo postojanje.

LITERATURA:

Bruno Ćurko, *Uvodnik. Filozofija s djecom* u Milan Polić (ur.), *Metodički ogledi* 19 (02/2012), Grafomark, Zagreb, 2013, str. 9-11.

John Dewey, *How we think*, D.C. Heath&Co., Boston, 1910.

Matthew Lipman, *Thinking in education*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.

Radmila Branković Sutton, Radmila Gošović, Vesna Gošović, *Filozofija s djecom. Priručnik za nastavnike*. Kreativni centar; BRANMIL, Beograd, 2007, str. 41, 49 i 51.

Schunk H. Dale, *Learning Theories, An Educational Perspective*, Pearson Education, USA, 2012.

Shel Silverstein, *Djelić koji nedostaje*, Izvori, Zagreb, 2002.

Internet izvori:

CBeebies Production, po scenariju Oscara Brenifiera, *What's the Big idea*, <https://www.youtube.com/watch?v=ECHAJsJnFfk&list=PLQsT8QMehcgGSZ71cSYW2F3oPiF6ZfoL9>, 2016 Pristup: 15. ožujka 2018.

Evropska komisija, Uprava za odgoj i kulturu, *Provedba radnog programa. Obrazovanje i usavršavanje 2010*. Radna grupa B „Ključne kompetencije“. Ključne kompetencije za cjeloživotno učenje Europski referentni (preporučeni) okvir, studeni 2004.“,

https://www.azoo.hr/images/stories/dokumenti/graanski_odgoj/EK.doc, 2004 Pristup: 20. kolovoza 2018.

Marijana Cvrtila, *Voditeljica PISA istraživanja: Kopirajmo Singapur, djeca će nam biti puno pismenija!*, <https://www.slobodnadalmacija.hr/novosti/hrvatska/clanak/id/459369/voditeljica-pisa-istrazivanja-kopirajmo-singapur-djeca-ce-nam-biti-puno-pismenija>, 2016 Pristup: 5. rujna 2018.

Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske, *Nacrt nacionalnog kurikuluma za rani i predškolski odgoj*, <https://mzo.hr/sites/default/files/migrated/nacrt-nacionalnog-kurikuluma-za-rani-i-poo.pdf>, 2014, Pristup: 13. kolovoza 2018.

Yiruma, *The Missing Piece*, <https://www.youtube.com/watch?v=4gEjCJOzqXc>, 2011, Pristup: 11. veljače 2018.

Uredništvo Udruge Mala filozofija, *Pogled u vlastito mišljenje*, <http://www.petit-philosophy.com/pogled-u-vlastito-misljenje/>, 2013, Pristup: 15. kolovoza 2018.

The Experience of starting a Philosophical practice Programs in Knin, Philosophy with Children and Philosophical Café

Abstract

During 2018 we started with two programs in Knin. One was a philosophy program with children as part of the project “Reading for Children” and another program of the “Philosophical café”. Both projects were funded from the state budget, the Ministry of Culture and the City of Knin. In the program of philosophy with children, we had the intention, in accordance with the program of the funded projects, to encourage reading practice among the youngest age groups. Therefore, we have directed the method of philosophy with children in the direction of promoting reading using methods of developing critical and creative thinking. All workshops included talking with children about philosophical topics such as time, freedom, friendship, love, knowledge, existence, space, life, etc. The “Philosophical café” was organized with the support of a café A3, the National Library and the NGO Atribut. Financially we were also supported by NP Krka. It is held once a month where citizens can freely express their views on the topic.

Key words: *philosophy with children, project, reading, media, philosophical café, critical thinking.*

This journal is open access and this work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.